

ПЫТАННІ ЗАСВАЕННЯ НАРОДНАЙ МАНЕРЫ СПЕВАЎ У ПРАЦЭСЕ ПАДРЫХОЎКІ СПЕЦЫЯЛІСТАЎ У ГАЛІНЕ РЭЖЫСУРЫ

А. М. Аляхновіч,

*прафесар кафедры рэжысуры абрадаў і свят
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў,
кандыдат філалагічных навук, прафесар*

На працягу навучання будучыя рэжысёры народных абрадаў і свят вивучаюць прадмет «Музычна-шумавое вырашэнне свята», вызначальнае месца ў якім займае беларуская народная музыка. Паралельна з авалоданнем тэорыі выкарыстання народнай музыкі ў свяце студэнты навучаюцца метадыцы раскрыцця семантыкі і сімволікі народнай песні, стварэнню нацыянальнага каларыту свята сродкамі фальклорнай музыкі, авалоданню народнай манерай спеваў. Навучанне апошняму вельмі важна для будучай прафесійнай работы рэжысёраў, звязанай з выкарыстаннем у свяце розных манер народных спеваў, накіраваных на захаванне і развіццё песеннай традыцыі ў важнейшай галіне народнай культуры – свяце.

Трэба адзначыць, што пэўная частка студэнтаў мае музычную адукацыю, пераважна ў межах музычнай школы альбо каледжа ці вучылішча культуры. Астатнія займаліся аматарскай творчасцю: спевамі, танцамі, іграй на музычных інструментах і інш. Такім чынам, студэнты маюць прыродныя і набытыя музычныя веды для практычнага засваення народнай манеры спеваў.

Музычная спадчына народа – каштоўны матэрыял для авалодання студэнтамі навыкамі і ўменнямі народнай манеры спеваў. Для практычных заняткаў выкарыстоўваюцца каляндарны і сямейны фальклор, а таксама пазаабрадавыя песні. Пры адборы матэрыялу ўлічваюцца наступныя маральна-эстэтычныя аспекты: 1) вызначаюцца творы, змест якіх адпавядае нашым сённяшнім уяўленням аб дабраце, прыгажосці, каханні, смеласці, патрыятызме, любові да роднай прыроды, Радзімы; 2) народныя песні, у якіх услаўляюцца лепшыя якасці асобы – працавітасць, справядлівасць, сумленнасць, шчырасць – і асуджаюцца зло, лянота, гультайства, непавага да бацькоў, старэйшых і інш.; 3) творы розных рэгіёнаў Беларусі, якія потым могуць выкарыстоўвацца ў прафесійнай дзейнасці рэжысёраў.

Народная манера спеваў мае свае асаблівасці, якія праяўляюцца ў мясцовай спецыфіцы твораў. Фальклор заўсёды канкрэтны, характарызуецца ўсёй палітрай абрадава-святочнай культуры дадзенай мясцовасці, рэгіёна. Адзначым спецыфіку народнай манеры спеваў: песенны рэпертуар, які бытуе ў пэўнай мясцовасці, асаблівасці жывой гутарковай мовы і дыялектаў, вакальнай манеры многіх пакаленняў спевакоў адной мясцовасці, наяўнасць народнага музычнага інструментарыя і інш.

Народным спевам характэрны натуральны, адкрыты гук. Голас спевака роўны, як правіла, без вібрацый. Інтэнсіўна выкарыстоўваецца грудны рэзанатар, які стварае моц і надае голасу яркасць. Народныя выканаўцы пяюць проста, выразна, іх спевы падобны на гутарковую мову. Імпровізацыйнасць праяўляецца то ў змяненні мелодыі, то ў манеры вымаўлення слова і стварэння гуку, то ў паводзінах і жэстах. Народным спевакам не ўласціва крыклінасць, на поўную сілу голас гучыць толькі ў полі, на адкрытай прасторы, дзе такія спевы льюцца прыгожа і чутны далёка. У час спеваў ужываюцца розныя спосабы вымаўлення слоў, нездарма ў народзе кажуць: «Ён “іграе” словам». Гэтая разнастайнасць выразнай падачы слова народным спеваком падкрэслівае іх сэнс. У спевах захоўваецца ўласцівая гутарковай мове непасрэдная ўсхваляванасць і жывасць. Спецыфічныя асаблівасці народнага меласу неабходна ўлічваць пры практычным увасабленні народнай песні.

Для правільнага авалодання народнай манерай спеваў неабходна вызначыць тып голасу кожнага студэнта. У вызначэнні тыпу голасу вялікае значэнне адыгрываюць тэмбр, дыяпазон, зона прымарнага гучання, рэгістравыя пераходы. Аднак вызначальным неабходна лічыць натуральнасць гучання голасу, якую трэба шукаць не толькі ў спевах, але і ў вуснай мове і працаваць над развіццём голасу трэба менавіта ад прымарнай зоны, пашыраючы і паніжаючы яе (уверх, уніз).

Для фарміравання гуказдабывання неабходна зыходзіць з ідэальнага ўзору – прыроднай пастаноўкі голасу, аднак на практыцы такое здараецца даволі рэдка. Асноўныя характарыстыкі голасу народнага спевака наступныя: дыяпазон у аб'ёме 1,5 актавы, адкрыты, яскравы, блізкі да моцнага гук, яго лёгкасць і палётнасць, насычанасць тэмбру, роўнасць гучання на працягу дыяпазону.

Вызначаюць тры тыпы голасу народных спевакоў: 1) «белыя спевы», пры якіх гук рэзкі, плоскі, з нявыражаным тэмбрам; 2)

гарлавяя спеваў, пры якіх узнікае моцны напор груднога паветра з нізу жывата пры сціснутым горле з рэзка самкнутымі галасавымі звязкамі; 3) адкрытыя спеваў ў грудным рэгістры з большым ці меншым пашырэннем задняй сценкі глоткі, з апорай пераважна на верхнюю частку грудзей. Гэты спосаб найбольш правільны і прымальны для развіцця народнай манеры спеваў у студэнтаў.

Авалоданне народнай манерай спеваў немагчыма без фарміравання ў студэнтаў асноўных вакальных уласцівасцей народных спеваў. Маецца на мэце перспектыўны кірунак метадыкі работы са студэнтамі над пастаноўкай народнага голасу, вядомы сярод прафесіяналаў так званыя спеваў на слупе, калі на спалучэнні рэгістраў неабходна імкнуцца да захавання характару аднаго голасу са спецыфікай характэрнай народнай адкрытай мовы. Пры гэтым спосабе гуказдабывання на кожнай ступені дыяпазону голас гучыць роўна, яскрава, лёгка, гнутка. Менавіта гэтым спосабам карыстаюцца спевакі, якім прырода «паставіла» голас.

Вельмі карысным матэрыялам для фарміравання вакальных навыкаў у студэнтаў могуць быць песні каляндарнага цыкла. Мелодыя гэтых песень невялікая па гукавым аб'ёме, пабудавана звычайна на чаргаванні секундавых, тэрцавых альбо квартаквінтавых інтэрвалаў. Сярод каляндарных песень сустракаюцца не толькі ўнісонныя, але і больш складаныя двух-, трохгалосыя, да развучвання якіх можна перайсці пазней. Зразумела, што пачынаць вывучаць абрадавыя песні трэба са знаёмства з умовамі іх бытавання, веданне якіх дапамагае студэнтам у знаходжанні манеры спеваў, характару выканання.

Народная манера спеваў, як ужо падкрэслівалася, мае адносна традыцыйную ўстойлівасць, таму што ўзнікла і фарміравалася на асаблівасцях жывой гутарковай мовы і дыялектаў, музычнай мовы і вакальнага майстэрства шэрагу пакаленняў народных выканаўцаў канкрэтнай мясцовасці. Ёй характэрны натуральнасць гуказдабывання, дыкцыі і дэкламацыі, валоданне дыханнем, арганічнае спалучэнне слова і гуку, свабодная артыкуляцыя, звонкасць галосных, лёгкі, адкрыты гук, «агаласоўка» зычных.

Навучанне студэнтаў народным спевам можна дыферэнцыраваць як вуснае, што адпавядае абшчынна-родавай спеўнай практыцы, пераемнасці ведаў, калі традыцыйным спевам вучыліся з голасу старэйшых толькі вусным шляхам, яшчэ ў маленстве і раннім дзяцінстве. Навучанне спевам ажыццяўлялася сістэмна, спачатку імітацыя, стварэнне копіі, назапашванне ўменняў і навыкаў, а

затым творчае асэнсаванне і ўзнаўленне спаконвечнага матэрыялу, уключаючы імправізацыю.

Асваенне студэнтамі народнай манеры спеваў з пункту гледжання методыкі і асабістага вопыту аўтара можна ўмоўна падзяліць на два этапы: першы – работа над тэкстам, паэтыкай фальклорнага твора, рэчытатыўнае маўленне, другі – уласна музычнае інтанаванне ў межах танальнасці. Пры спевах звяртаецца ўвага на выкананне аднаго гуку, што дазваляе выпрацоўваць такія важныя вакальныя навыкі, якія ўтвараюць народную манеру спеваў, як дыкцыя і артыкуляцыя. Апошнія элементы вакальнай тэхнікі дасягаюцца таксама пры дапамозе вуснага выкарыстання малых праявічых жанраў фальклору – скорагаворак, прымавак, прыказак, выслоўяў: артыкуляцыйнага вымаўлення гэтых вуснапаэтычных жанраў фальклору, а таксама спеваў доўгагаворак ці ўскладненых выслоўяў папераменна ў розных галасавых рэгістрах, павялічваючы тэмп вымаўлення альбо, наадварот, расцягваючы кожнае слова, выконваючы тэксты на стаката – легата, з рознымі дынамічнымі адценнямі, у руху, дзеянні і інш.

Студэнтаў неабходна навучыць спяваць нефарсіраваным гукам. І справа тут не толькі ў тым, каб навучыць іх правільнаму дыханню, умела выкарыстоўваць «ігру» голасу і выразнасць слова. Вельмі важна абудзіць эмацыянальную і творчую фантазію студэнтаў, іх любоў да народнай песні і спеваў. У перспектыве вывучэння народных спеваў аўтар бачыць авалоданне студэнтамі не толькі вакалам, але і словам, жэстам, мімікай, уменнем танцаваць. Народная песня ўспрымаецца натуральна, калі самі спевакі або спявачкі танцуюць. Фарміраванню такога спевака спрыяюць розныя прыёмы і метады: уласны паказ, каментарыі, ігра на інструменце, праслухоўванне запісаў і інш.

У авалоданні народнай, натуральнай манерай спеваў важныя розныя дыхальныя і танізуючыя практыкаванні. Пасля гэтага неабходна папрацаваць над выразным вымаўленнем якой-небудзь рухавай песні з характэрнымі асаблівасцямі народнай мовы. Далей прымяняюцца тэхнічныя практыкаванні для выпрацоўкі моцнай кантылены.

Разам з выкананнем народных песень у рэпертуар студэнтаў уключаюцца і апрацоўкі фальклорных твораў, а таксама творы аўтарскія, якія прайшлі працэс фалькларызацыі. Што тычыцца апрацовак, то мы ўсведамляем, што многія з іх не адпавядаюць фальклорным арыгіналам, таму да падбору гэтых твораў адносіны

самыя дбайныя. Перш за ўсё гэта апрацоўкі пазаабрадавых твораў, а таксама тых, якія адарваліся ад абрадаў, сталі ўмоўна прымеркаванымі да іх.

У працы над засваеннем народнай манеры спеваў падкрэслім некаторыя важныя моманты.

Па-першае, у спевах неабходна захоўваць моўны пачатак, паступова пераходзячы ад мовы да ўзнаўлення напеву. Для захавання пры спевах выразнасці, яскравасці, дакладнасці, вобразнасці слова неабходна працаваць над дыкцыяй. Работа над тэкстам фальклорных твораў павінна быць мэтанакіраванай і свядомай у сэнсе дасягнення і авалодання пэўнымі навыкамі вымаўлення слова, выразнай дыкцыяй, напрыклад, пры меладэкламацыі, калі дыялогі песенных персанажаў могуць спявацца.

Па-другое, трэба выпрацоўваць такую манеру спеваў, у якой павінны быць захаваны эмацыянальна-сэнсавая афарбоўка слова, пярэчасць, хуткасць маўлення, змест.

Па-трэцяе, замацоўваць дасягнутыя навыкі ў выніку музычнай працы над прымарнымі гукамі (гук, які спяваецца без напружання) і развіццём дыяпазону ўверх і ўніз.

Працуючы над народнымі спевамі, трэба звяртаць увагу на развіццё слыхавых адчуванняў. Слых з'яўляецца галоўным рэгулятарам мовы і спеваў, таму слыхавое ўспрыманне – першапачатковы этап у працы са студэнтамі над набыццём кожнага пеўчага навыку. Чым актыўней будзе ажыццяўляцца праца над развіццём слыху на характэрных ладавых інтанацыях меласу, тым хутчэй адбудзецца засваенне меладычнай мовы, арганічным будзе інтанаванне і само выкананне. Важна, каб усвядомлены і першапачаткова прымусовы для студэнтаў гэты працэс работы стаў затым для іх натуральным і нязмушаным, рэфлекторным. Без вакальнай працы нельга дасягнуць максімальна выразнага, асэнсаванага інтанавання слова ў спевах. Неабходна імкнуцца раскрыць нават самую сціплую пеўчую прыроду студэнта. Гэта мэта патрабуе вырашэння наступных задач пеўчай працы: перш, чым спяваць, неабходна адчуць сябе ўнутрана вольным, свабодным, спяваць без напружання, захоўваючы натуральную афарбоўку, уласны тэмбр у межах прымарных гукаў; спяваць, абпіраючы дыханне на дыяфрагму; спяваць адкрытым грудным рэзанатарам; спяваць выразна і дакладна, як пры гутарковым маўленні; спяваць у высокай пеўчай пазіцыі пры дапамозе

скарачэння мышцаў верхняга мяккага нёба, у выніку так званага «позеху».

Пеўчыя навыкі развіваюцца і замацоўваюцца пры дапамозе спецыяльных практыкаванняў, якія пабудаваны на народна-песенных інтанацыйных адметнасцях. Лепей, калі гэтыя практыкаванні выконваюцца з тэкстам, гэта дазваляе пазбегнуць фармальнага падыходу да народнага гукаўтварэння. Паступова пеўчыя навыкі пераходзяць у аўтаматычныя.

Як ужо адзначалася, важным элементам народнай манеры спеваў з'яўляецца дыкцыя, выразнасць, дакладнасць вакальнай мовы. Таму з самага пачатку навучання неабходна ўвага да работы над словам. Незалежна ад таго, з'яўляецца песня абрадавай, карагоднай альбо лірычнай, пры выкананні павінна быць зразумелым кожнае слова. Зычныя вымаўляюцца актыўна і выразна, асабліва на канцы слоў. Дыкцыйная выразнасць становіцца ўздзейнічае на гукаўтварэнне. Актыўнасць вымаўлення зычных здымае напружанне з гартані і галасавых звязак.

Стварэнне кожнай народнай песні было абумоўлена пэўнымі жыццёвымі абставінамі. Менавіта таму за песнямі адпаведнага прызначэння ўстойліва замацаваліся характэрныя папеўкі (інтанацыі), якія з'яўляюцца сэнсавым стрыжнем мелодыі, а іншым часам і паэтычным вобразам альбо сюжэтам. Нельга скласці дакладнае ўяўленне аб сэнсавым змесце песні, ігнаруючы яе прызначэнне.

Такім чынам, авалоданне студэнтамі народнай манерай спеваў у далейшай прафесійнай дзейнасці рэжысёра дазволіць кампетэнтна выкарыстоўваць у сцэнарыі свята разнастайныя віды народнай манеры спеваў, што з'яўляецца важнай часткай рэжысуры абрадаў і свят (Аляхновіч А. М. Беларуская традыцыйная музычная спадчына. Мінск : Беларусь, 2000. С. 20–30).